

Karol DĄBROWSKI*

 <https://orcid.org/0000-0002-4513-3873>

IZBY PRZEMYSŁOWO-HANDLOWE W NIEMCZECH WSCHODNICH W LATACH 1945–1953

Abstrakt

Przedmiot badań: Przedmiotem badań jest sytuacja i działalność izb przemysłowo-handlowych w radzieckiej strefie okupacyjnej w Niemczech oraz Niemieckiej Republice Demokratycznej w okresie stalinizmu.

Cel badawczy: Celem badawczym jest pozyskanie nowej wiedzy na temat sytuacji i zakresu działań instytucji otoczenia biznesu w państwach socjalistycznych Europy Środkowo-Wschodniej w okresie po II wojnie światowej. Wyniki analizy ułatwią w przyszłości prowadzenie badań porównawczych i syntetycznych.

Metoda badawcza: W artykule zastosowano metodę analizy źródeł pierwotnych i wtórnych. Źródłami pierwotnymi są źródła normatywne i archiwalne, zgromadzone w szczególności w Archiwum Państwowym w Lipsku, które do tej pory nie były wykorzystywane w obiegu naukowym, a zachowały się w dużym stopniu kompletności i dobrym stanie fizycznym. Źródłami wtórnymi są publikacje naukowe i popularnonaukowe. Dokonano więc egzemplifikacji badań, dokonując analizy sytuacji i działalności izb przemysłowo-handlowych landu Saksonia, a potem trzech okręgów Niemieckiej Republiki Demokratycznej, tj.: Chemnitz (Karl-Marx-Stadt), Drezno i Lipsk. Wybrano lata 1945–1953, tj. czas stalinizmu, jako istotne dla adaptacji sowieckiego wzorca instytucji otoczenia biznesu w państwach Europy Środkowej i Wschodniej zależnych politycznie od Związku Sowieckiego. Tym bardziej zatem omówiono, celem wprowadzenia czytelnika w tematykę, przemiany polityczne Niemiec Wschodnich po – literacko rzecz ujmując – *Stunde Null*.

Wyniki: Materiały izb przemysłowo-handlowych z terenów Saksonii z lat 1945–1953 obrazują sposób funkcjonowania instytucji otoczenia biznesu w europejskim państwie totalitarnym modelu sowieckiego, tj. demokracji ludowej, po II wojnie światowej w Europie Środkowo-Wschodniej. W przypadku wschodnio-niemieckich izb przemysłowo-handlowych recypowano sowiecki wzorzec izb handlowych (*Торгово-промышленная палата СССР*) i wykazywały one podobieństwo do instytucji otoczenia biznesu, które komuniści utrzymali w Czechosłowacji i Polsce.

Słowa kluczowe: instytucja otoczenia biznesu, Kammer für Außenhandel, komunizm, Sowiecka Administracja Wojskowa w Niemczech, stalinizm.

Klasyfikacja JEL: H83, K23, N44, P21

* Dr, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Wydział Prawa i Administracji; e-mail: karol.dabrowski@mail.umcs.pl

1. Wstęp

Ustrój komunistyczny – w uproszczeniu – zakładał likwidację prywatnej własności oraz nacjonalizację środków produkcji¹. Z zasady nie powinno być w nim miejsca dla instytucji otoczenia biznesu. Jednak nawet w Związku Sowieckim funkcjonowały izby handlowe, jak Izba Przemysłowo-Handlowa ZSRR (*Торгово-промышленная палата СССР*)². „Realny socjalizm” tym bardziej daleki był więc od założeń komunizmu, a w państwach socjalistycznych Europy Środkowo-Wschodniej, tj. „demoludów”, również działały instytucje otoczenia biznesu.

Przykład NRD wydaje się bardziej interesujący, ponieważ socjalistyczne izby przemysłowo-handlowe zbudowano tam na bazie izb gospodarczych z okresu III Rzeszy. Komuniści „enerdowscy”, korzystając z organizacyjnych form i aparatu instytucji hitlerowskiego totalitaryzmu, stworzyli nową strukturę organizacyjną – podmioty gospodarcze o publicznym charakterze. W NRD, w zakresie instytucji otoczenia biznesu, wykorzystano zatem kapitalistyczną formę, ale nadano jej inną treść. Jest to historyczny paradoks, ponieważ deklaratywnie reżim sowiecki był antyhitlerowski i antykapitalistyczny, ale – o czym należy pamiętać – był jednocześnie imperialistyczny.

W artykule starano się pokazać ten paradoks i udowodnić tezę – na przykładzie NRD – że w państwach „demokracji ludowej” istniały instytucje otoczenia biznesu, które mimo iż stawały się w praktyce urzędami państwowej, niezespolonej, administracji gospodarczej, objętej regulami nomenklatury, w pewnej mierze, w ówczesnych uwarunkowaniach, starały się reprezentować interesy podmiotów gospodarczych, a jeśli nacjonalizacja nie została przeprowadzona w zupełności – również prywatnych przedsiębiorców.

Posłużono się dlatego analizą źródeł pierwotnych (archiwalnych i normatywnych) oraz wtórnych (literatury i materiałów dostępnych online). Mając do dyspozycji źródła archiwalne, można zastosować studium przypadku, ale należy wytypować archiwalia, które są w dobrym stanie fizycznym, dostępne dla badaczy, zachowane w na tyle dużym stopniu kompletności, by dawały obraz merytoryczny i chronologiczny.

¹ A. Walicki, *Marxizm i „skok do królestwa wolności”*, Przegląd Filozoficzny – Nowa Seria 1993/2, s. 5–24.

² *ТОРГОВО-ПРОМЫШЛЕННОЙ ПАЛАТЕ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ 75 ЛЕТ (историческая справка)*, <https://oldsite.tpprf.ru/ru/about/history/tpp75/history>; stan na 24.11.2024 r.

Dlatego celem egzemplifikacji dobrano źródła archiwalne z Archiwum Państwowego w Lipsku ze świadomością, że archiwalia izb przemysłowo-handlowych z terenu ówczesnych Niemiec Wschodnich znajdują się również w archiwach innych landów i zasobach izb, jak na przykład *Industrie- und Handelskammer Ostthüringen zu Gera*. Archiwa izb przemysłowo-handlowych zaliczają się bowiem do archiwów instytucji gospodarczych obok archiwów przedsiębiorstw. Problem badawczy sprowadza się do zestawu pytań: dlaczego komuniści reaktywowali izby przemysłowo-handlowe, jaka była struktura izb przemysłowo-handlowych w NRD, jakie zadania wykonywały izby przemysłowo-handlowe w ustroju socjalistycznym. Celowo w pierwszej części tekstu szerzej opisano przemiany polityczne zachodzące tak w sowieckiej strefie okupacyjnej, jak i NRD, ponieważ komuniści wschodnioniemieccy przejęli gotowy aparat hitlerowskich izb gospodarczych zanim jeszcze formalnie narodziło się NRD. Biurokracja izbowa współpracowała zaś z sowiecką administracją wojskową. Główny nacisk położono na analizę pierwszych lat funkcjonowania „enerdowskich” izb przemysłowo-handlowych, tj. okres stalinizmu, do momentu likwidacji izb w 1953 r.

Jeśli chodzi o konceptualizację, w tekście jest mowa o komunizmie, ze świadomością specyfiki systemu socjalistycznego w państwach i pojęcia „realny socjalizm”. Terminy „izba handlowa”, „instytucja otoczenia biznesu” mają na tyle ogólny charakter, że można je wykorzystać do opisu instytucji totalitarnego systemu gospodarczego. Publiczne instytucje gospodarcze w państwach europejskich noszą bowiem różne nazwy, zależnie od języka narodowego. W przypadku Niemiec tradycyjnie są to izby przemysłowo-handlowe (*Industrie- und Handelskammern*).

Operacjonalizacja była możliwa dzięki wykorzystaniu źródeł archiwalnych, ich doboru, ukazania cech charakterystycznych izb przemysłowo-handlowych NRD, jak też grona podmiotów gospodarczych do nich należących czy też grupy podmiotów, wobec których izby te wykonywały swe zadania z zakresu polityk publicznych (np. realizacji państwowego planu gospodarczego), z wykorzystaniem władztwa administracyjnego³.

³ Por. **K. Bandarzewski**, *Samorząd gospodarczy w prawie polskim. Studium prawne*, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 2014, s. 69–87; **R. Kmieciak**, **P. Antkowiak**, **K. Walkowiak**, *Samorząd gospodarczy i zawodowy w systemie politycznym Polski*, Elipsa, Warszawa 2012, s. 27; **P. Marciniak**, *Sektorowy model samorządu gospodarczego. Założenia i perspektywa wprowadzenia w Polsce*, C.H. Beck, Warszawa 2023, s. 28; **S. Wykrętowicz**, *Samorząd jako wyraz demokracji obywatelskiej*, w: **S. Wykrętowicz** (red.), *Samorząd w Polsce. Istota, formy, zadania*, Wyższa Szkoła Bankowa, Poznań 2012, s. 13–92.

2. Przemiany polityczne w Niemieckiej Republice Demokratycznej w latach 1945–1949

Po upadku III Rzeszy tereny Niemiec były okupowane przez aliantów. Na podstawie Deklaracji Berlińskiej z 1945 r. Francja, Wielka Brytania, USA i Związek Sowiecki przejęły władzę nad terytorium Niemiec⁴. Między strefami okupacyjnymi Francji, Wielkiej Brytanii, USA i Związku Sowieckiego wyznaczono granicę, która potem stała się granicą między Republiką Federalną Niemiec (zwaną w literaturze Polski Ludowej jako NRF – Niemiecka Republika Federalna) oraz NRD⁵.

Powojenne Niemcy funkcjonowały w ramach tymczasowego podziału na strefy okupacyjne do roku 1949. 1 stycznia 1947 r. powstała Bizonia, 8 kwietnia 1949 r. – Trizonia, a gdy 23 maja 1949 r. weszła w życie konstytucja Republiki Federalnej Niemiec (*Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland*) narodziły się Niemcy Zachodnie⁶. Od momentu kapitulacji III Rzeszy i uformowania stref okupacyjnych Niemcy Wschodnie szły odrębną drogą ustrojową.

Sowieci w swojej strefie utworzyli Sowiecką Administrację Wojskową w Niemczech (SMAG). Powoli budowano struktury administracyjne, polityczne i gospodarcze. 21 kwietnia 1946 r. powstała Socjalistyczna Partia Jedności Niemiec (*Sozialistische Einheitspartei Deutschlands*). Robotników zrzeszały Wolne Niemieckie Związki Zawodowe (*Freier Deutscher Gewerkschaftsbund*).

Strefą okupacyjną zarządzała sowiecka administracja wojskowa (*Советская военная администрация в Германии / Sowjetische Militäradministration in Deutschland*), zwana w skrócie SMAD. Na jej czele stał szef sztabu (komentant – *Перечень главноначальствующих СВАГ*). Na szczeblu powiatów działały komendy wojskowe. Zajmowały się przesiedleńcami, demontażem zakładów przemysłowych i wywozem do ZSRR, konfiskatą majątku III Rzeszy i NSDAP, aprowizacją, reformą rolną, systemem kontyngentów w rolnictwie, nacjonalizacją banków, planowaniem gospodarczym, transportem, organizacją poczty, sprawami podatkowymi, organizacją oświaty i szkolnictwa wyższego, otwierania

⁴ Por. **A. Kłafkowski**, *Zagadnienie tzw. końca wojny z Niemcami (Przyczynek do studiów nad łamaniem umowy poczdamskiej przez państwa zachodnie)*, *Przegląd Zachodni* 1950/9–10, s. 308–336.

⁵ **W. Mulke**, *Granica wewnątrzniemiecka: „Miejsce pamięci nadziei”*, <https://www.goethe.de/ins/pl/pl/kul/ges/mau/21660836.html>; stan na 22.12.2023 r.

⁶ *Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland vom 23. Mai 1949*, „*Bundesgesetzblatt*” 1949, S. 1. Zob. też: *Besatzungsstatut*, „*Verordnungsblatt für die Britische Zone*” 1949, Nr. 50, S. 399; materiały amerykańskich historyków w: *Historical Documents, Office of the Historian*, <https://history.state.gov/about>; stan na 09.10.2024 r.

niem instytucji kultury, odbudową bibliotek, administracją leśną, ochroną zdrowia, ale również represjami i inwigilacją społeczeństwa. Faktycznie zastąpiły administrację publiczną. Ważną rolę odgrywała Niemiecka Komisja Gospodarcza (*Германская экономическая комиссия*)⁷.

Administracja wojskowa wykonywała na terenie Niemiec Wschodnich najwyższą władzę wykonawczą i ustawodawczą. Głównym źródłem prawa były dekrety administracji wojskowej. Najwięcej wydano ich w latach 1945–1948, a najważniejsze w roku 1945. Na przykład 9 czerwca 1945 r. wydany został dekret o organizacji administracji wojskowej w sowieckiej strefie okupacyjnej⁸. 10 czerwca zezwolono na działalność „antyfaszystowskich” partii i związków zawodowych⁹. 9 lipca 1945 r. ustalono podział terytorialny Niemiec Wschodnich. 21 lipca 1945 r. postanowiono o wznowieniu produkcji przemysłowej. W tym samym miesiącu zostały rozbudowane struktury polityczne, polityczne i finansowe administracji wojskowej. 19 października 1945 r. ustalono plan gospodarczy na rok 1946 i utworzono administrację statystyczną. 18 grudnia 1945 r. pozwolono na wznowienie działalności spółdzielni. Stopniowo kompetencje przekazywano niemieckim organom administracji regionalnej, ponadlokalnej i lokalnej. Niemcy Wschodnie zostały podzielone na cztery kraje (landy): Meklemburgia, Brandenburgia, Saksonia-Anhalt, Turyngia i Saksonia. W 1945 kraje (landy) zostały tymczasowo nazwane prowincjami. Kraje zostały podzielone na mniejsze jednostki terytorialne – powiaty, a powiaty na gminy. Po 1950 r. landy zostały zastąpione przez 14 ponadlokalnych jednostek – okręgów (*Bezirke*)¹⁰.

W 1949 r. komuniści przeprowadzili wybory i 7 października 1949 r. powstało nowe państwo – Niemiecka Republika Demokratyczna. 10 października 1949 r. SMAD została rozwiązana i powołano nowy organ – Radziecką Komisję Kontroli w Niemczech. Po śmierci Stalina komisja ta została zlikwidowana, a w jej miejsce powołany został Wysoki Komisarz ZSRR w Niemczech. Po 1949 r. organy Niemieckiej Republiki Demokratycznej kontynuowały działania administracyjne rozpoczęte przez administrację sowiecką¹¹.

⁷ J. Foitzik, *Die Sowjetische Militäradministration in Deutschland*, w: W. Röder (red.), *Inventar der Befehle des Obersten Chefs der Sowjetischen Militäradministration in Deutschland (SMAD) 1945–1949*, De Gruyter, München 1995, s. 7–57.

⁸ *Befehl Nr. 1. Über die Organisation der militärischen Administration zur Verwaltung der sowjetischen Okkupationszone in Deutschland, [Vom 9. Juni 1945]*, http://www.documentarchiv.de/ddr/1945/smad-befehl_nr01.html; stan na 22.12.2023 r.

⁹ *Befehl Nr. 2 des Obersten Chefs der Sowjetischen Militärischen Administration*, http://www.documentarchiv.de/ddr/smad_bef02.html; stan na 22.12.2023 r.

¹⁰ J. Foitzik, *Die Sowjetische Militäradministration...*, s. 7–57.

¹¹ *Ibidem*.

3. Sytuacja izb przemysłowo-handlowych w Niemczech Wschodnich

Aparat gospodarczy Niemiec Wschodnich organizowano najpierw pod kontrolą sowieckiej administracji wojskowej, a potem komunistycznych władz NRD. Jednym z elementów były izby przemysłowo-handlowe. W Niemczech Wschodnich były to niewielkie terytorialnie i organizacyjnie instytucje, o publicznym charakterze, tworzone przez władze publiczne. Miały inny charakter niż typowe izby handlowe, ponieważ posiadały biurokratyczny charakter. Ich kierowniczy personel zaliczał się do partyjnej nomenklatury. Prezes izby, członkowie zarządu oraz dyrektor izby byli mianowani przez władzę, czyli w praktyce przez partię komunistyczną. Przedsiębiorcy byli powoływani do rady przybocznej (*Beirat*)¹².

Izby zrzeszały przymusowo przedsiębiorstwa prywatne i państwowe, finansowane były ze środków publicznych, w tym składek. Były potrzebne komunistom, ponieważ pozwalały im lepiej kontrolować sektor prywatny, regulować i reglamentować życie gospodarcze, a jednocześnie wykorzystywać wiedzę i umiejętności prywatnych przedsiębiorców do planowania gospodarczego i statystyki. Jann Müller ujął to krótko: „Aby rozwiązywać uwarunkowane wojną problemy zaopatrzeniowe, sowieckie władze okupacyjne pozwoliły lokalnym elitom powrócić na stanowiska decyzyjne, o ile nie byli oni reprezentantami państwa narodowo-socjalistycznego”¹³. Rolę odegrał również przykład Niemiec Zachodnich, gdzie alianci dopuścili izby do udziału w życiu publicznym i gospodarczym. Ważnym okazał się argument zbierania danych statystycznych dla sowieckiej administracji wojskowej, co było przydatne pod kątem ściągania reparacji. W chaosie roku 1945 wielu niemieckich przedsiębiorców uciekało na zachodnią stronę Odry i potrzeba było organów administracyjnych, które by koordynowały opiekę nad nimi, choćby w kwestii wydawania zaświadczeń. Poza tym, szczególnie w miastach zachodniej części Niemiec Wschodnich (Sachsen-Anhalt, Turynia), silne były tradycje utrzymywania własnych izb handlowych¹⁴.

Izby przemysłowo-handlowe, w różnym kształcie, istniały w Niemczech Wschodnich od 1945 do 1990 r. – do zjednoczenia Niemiec. Tworzono je

¹² Staatsarchiv Leipzig, zespół nr 20242: Kreis-Industrie- und Handelskammern Nordwestsachsens, sygnatury 2830 i 2831.

¹³ J. Müller, *Die Wiederbegründung der Industrie- und Handelskammern in Ostdeutschland im Prozess der Wiedervereinigung*, Franz Steiner Verlag, Stuttgart 2017, s. 12.

¹⁴ F. Sattler, *Die Industrie- und Handelskammer Brandenburg 1945–1953. Systemkonkurrenz als raison d'être*, w: M. Lemke (red.), *Schaufenster der Systemkonkurrenz. Die Region Berlin-Brandenburg im Kalten Krieg*, Böhlau Verlag, Köln 2006, s. 189.

osobno w poszczególnych landach na podstawie uchwał administracji regionalnej, ale przepisy były analogiczne. Na początku zakładano je w powiatach jako powiatowe izby przemysłowo-handlowe: *Kreis Industrie- und Handelskammern*. Działalność izb powiatowych koordynowały izby okręgowe – *Bezirkskammern*. Łącznie w sowieckiej strefie okupacyjnej przed rokiem 1949 istniało ponad 70 izb handlowych¹⁵. Tworzyły one odrębną sieć instytucji otoczenia biznesu od izb istniejących w pozostałych strefach okupacyjnych: amerykańskiej, brytyjskiej i francuskiej. Działały też na innych podstawach prawnych.

Co prawda 16 września 1945 r. SMAD ogłosiła rozwiązanie „nielegalnych” zrzeszeń, związków i izb Rzeszy, co dotyczyło na przykład *Reichswirtschaftskammer*. 6 października 1945 r. prezydium prowincji (landu) Brandenburgia podjęło uchwałę o rozwiązaniu wszystkich jeszcze istniejących organizacji gospodarczych, w czym mieściły się terenowe agendy *Reichswirtschaftskammer*, których w narodowo-socjalistycznym systemie administracji gospodarczej było mnóstwo¹⁶. Szybko jednak, z poparciem polityków Komunistycznej Partii Niemiec, powrócono do idei izb przemysłowo-handlowych. Chodziło też o to, że nie udało się stworzyć wspólnych izb gospodarczych dla handlu, przemysłu i rzemiosła. Skoro więc rzemieślnicy mieli mieć własne izby rzemieślnicze, dla handlu i przemysłu przyjęto koncepcję izb przemysłowo-handlowych¹⁷.

24 października 1945 r. zostało więc wydane rozporządzenie o utworzeniu izb przemysłowo-handlowych w Brandenburgii¹⁸. Podobne wydano 29 października 1945 r. w Saksonii. Tam utworzono 30 powiatowych izb przemysłowo-handlowych, które rozpoczęły działalność z początkiem 1946 r.¹⁹ W Turynii, 2 maja 1946 r. uchwalono ustawę o nowej organizacji gospodarki, a do niej 31 maja 1946 r. przepisy wykonawcze. Na tej podstawie utworzono Izbę Przemysłowo-Handlową Turynii z siedzibą w Weimarze²⁰.

¹⁵ Staatsarchiv Leipzig, zespół nr 20242: Kreis-Industrie- und Handelskammern Nordwestsachsens, sygnatura 2841.

¹⁶ **D. Kahn**, *Die Steuerung der Wirtschaft durch Recht im nationalsozialistischen Deutschland. Das Beispiel der Reichsgruppe Industrie*, Klostermann, Frankfurt am Main 2006.

¹⁷ **F. Sattler**, *Die Industrie- und Handelskammer Brandenburg...*, s. 190.

¹⁸ **P.-M. Hahn, U. Geiseler**, *Einhundert Jahre im Dienst der Wirtschaft: die Industrie- und Handelskammer Potsdam von 1898 bis 1998*, Industrie- und Handelskammer Potsdam, Potsdam 1998, s. 103.

¹⁹ Staatsarchiv Leipzig, zespół nr 20242: Kreis-Industrie- und Handelskammern Nordwestsachsens, sygnatura 2848.

²⁰ *Gesetz über den Neuaufbau der Organisation der gewerblichen Wirtschaft im Lande Thüringen. Vom 2. Mai 1946*, Regierungsblatt für das Land Thüringen 1946/14; 2. *Ausführungsverordnung zum Gesetz über den Neuaufbau der Organisation der gewerblichen Wirtschaft im*

Mimo iż izby wschodnio-niemieckie były odrębne od izb zachodnio-niemieckich, dostrzegano wspólny mianownik gospodarki niemieckiej, tj. reparacje dla zachodnich aliantów oraz demontaż urządzeń przemysłowych przez Sowieców. Izby wschodnio-niemieckie od momentu powstania zaakceptowały jednak reguły narzucone przez Związek Sowiecki. Na przykład 9 maja 1946 r. na zebraniu dyrektorów izb dowodząco, że skutkiem sowieckiego demontażu będzie nadreprezentacja małych zakładów z przewagą pracy fizycznej nad maszynową. Dlatego, przy nadmiarze rąk do pracy, a braku parku maszynowego, za niezbędne uznano wdrożenie gospodarki planowej. Podkreślono zasadę odbudowywania zakładów zdemontowanych tylko za zgodą władz, ponieważ odbudowa miała być zgodna z państwowym planem gospodarczym. Plan miał zapewnić też spójność gospodarczą strefy okupacyjnej i zapobiec autarkicznym dążeniom landów. Dodano wyraźnie, że to nie izby przemysłowo-handlowe układają plan, lecz państwo²¹.

Z chwilą gdy już powołano izby okręgowe i powiatowe, formalnie zlikwidowano izby gospodarcze istniejące w Niemczech w okresie nazizmu. Chodziło o to, że w Niemczech narodowi socjaliści po przejęciu władzy zmienili prawo publiczne i zaczęli zmieniać prawo prywatne. Przekształcili też izby przemysłowo-handlowe istniejące przed rokiem 1933. Komuniści odrzucili ustawodawstwo hitlerowskie z lat 1933–1945²². Dlatego w NRD wydano nowe przepisy dotyczące izb przemysłowo-handlowych²³. Komuniści przejęli jednak majątek przedwojennych izb, budynki, akta, inwentarz i pracowników. „Starzy” pracownicy zostali sprawdzeni pod kątem przynależności do NSDAP, ale i tak zostali gremialnie zwolnieni z pracy. Jednak, jak się okazało, nadal byli potrzebni, ponieważ znali teren działania izb, a po wojnie brakowało wykształconego personelu, więc komuniści nakazali im nadal pracować. „Starzy” pracownicy zostali więc, mimo formalnego wypowiedzenia umów o pracę, zatrzymani

Lande Thüringen vom 2. Mai 1946 (Ges.-S. S. 67). Vom 31. Mai 1946, Regierungsblatt für das Land Thüringen 1946/18.

²¹ Staatsarchiv Leipzig, zespół nr 20242: Kreis-Industrie- und Handelskammern Nordwestsachsens, sygnatura 2838.

²² Np. *Verordnung über die Industrie- und Handelskammern. Vom 20. August 1934, Reichsgesetzblatt 1934/I, s. 790.*

²³ **M. Fechner**, *20242 Industrie- und Handelskammern Nordwestsachsens*, https://archiv.sachsen.de/archiv/bestand.jsp?oid=03.03.05&bestandid=20242&syg_id=252167&_ptabs=%7B%22%23tab-einleitung%22%3A1%7D#einleitung; stan na 22.12.2023 r.; **L. Sartor**, *Zur Geschichte der Industrie- und Handelskammer Sachsen 1946–1953*, *Sächsisches Archivblatt* 2013/2, s. 9–10.

na swoich miejscach pracy, ale bez umów o pracę, za to na umowach tymczasowych, z jednodniowym okresem wypowiedzenia.

W Lipsku, na początku 1946 r. personel liczył od 115 do 134 osób. 17 z nich należało do Socjaldemokratycznej Partii Niemiec, 7 – Partii Liberalno-Demokratycznej, 2 – CDU, jedna – Komunistycznej Partii Niemiec. Większość personelu była bezpartyjna²⁴. Komuniści nie oczekiwali, że wszyscy pracownicy zapiszą się do partii. Była to inna sytuacja niż w okresie nazizmu, gdy wyżsi działacze niemieckich izb handlowych zapisywali się do NSDAP²⁵. W kwestii polityki personalnej charakterystyczne było, że po 1945 r. izby poszukiwały tłumaczy języka rosyjskiego do rozmów z sowiecką administracją wojskową²⁶. Wschodnioniemieckie powojenne izby, mimo zatrudniania przedwojennych pracowników narodowo-socjalistycznych izb, programowo odcinały się w swoich enuncjacjach od nazizmu. Na przykład sprawozdanie Izby Przemysłowo-Handlowej w Rochlitz za rok 1946 rozpoczynało się propagandowym wstępem o tym, że hitleryzm doprowadził do ruiny całą Europę²⁷.

Zmieniano krąg podmiotów zobowiązanych do przynależności do izb oraz strukturę terenową izb przemysłowo-handlowych. Najpierw 1 kwietnia 1949 r. przedsiębiorstwa państwowe zostały zwolnione z obowiązku należenia do izb. Potem spod kompetencji izb zostały wyłączone spółdzielnie. 1 lipca 1949 r. została przeprowadzona reorganizacja izb. Wtedy w Saksonii utworzono 5 okręgowych izb przemysłowo-handlowych (*Bezirkskammer*), 21 oddziałów powiatowych (*Kreisgeschäftsstellen*) oraz 4 placówki zamiejscowe/ekspozytury (*Nebenstellen*). Reorganizacja wymusiła zwolnienia pracowników, łączenie biur, zmianę siedzib, przenoszenie sprzętu i parku maszynowego. Komuniści redukowali personel, przez co pracownicy byli obciążeni obowiązkami, a władze izb musiały łączyć biura. Na przykład w Lipsku w 1946 r. tamtejsza izba musiała zwolnić 2/3 personelu²⁸.

Na przełomie 1949 i 1950 izby przemysłowo-handlowe przejęły od izb rzemieślniczych kompetencje wobec małych rodzinnych przedsiębiorstw

²⁴ Staatsarchiv Leipzig, zespół nr 20242: Kreis-Industrie- und Handelskammern Nordwestsachsens, sygnatura 4325.

²⁵ Zob. np. F. Matheis, *Hanseaten im «Osteinsatz»*. *Hamburger und Bremer Handelsfirmen im Generalgouvernement 1939–1945*, Wallstein Verlag, Göttingen 2024, s. 53.

²⁶ *Ibidem*, sygnatura 2859.

²⁷ *Ibidem*, sygnatura 2751.

²⁸ *Ibidem*, sygnatury: 2819, 2829, 2859 i 4325.

i spółek²⁹. Wówczas przeseregowano małe zakłady przemysłowe i warsztaty rzemieślnicze między izbami przemysłowo-handlowymi a rzemieślniczymi³⁰. Przenoszenie przedsiębiorstw między izbami przemysłowo-handlowymi a rzemieślniczymi było typowym zabiegiem w „upaństwowionych” instytucjach otoczenia biznesu krajów socjalistycznych i tak samo działało się w Polsce Ludowej.

14 listopada 1952 r. władze Niemiec Wschodnich powołały Izbę Handlu Zagranicznego (*Kammer für Außenhandel*). Koordynowała ona handel zagraniczny NRD, szczególnie jeśli chodzi o import surowców. Była potrzebna wschodnio-niemieckim komunistom, ponieważ zagraniczne, kapitalistyczne, przedsiębiorstwa potrzebowały profesjonalnego pośrednika między państwowymi wschodnio-niemieckimi przedsiębiorstwami i komunistycznymi władzami. Izba zatrudniała rzeczoznawców i prowadziła trybunał arbitrażowy. Załatwiała kontrakty przedsiębiorstwom wschodnio-niemieckim w Afryce i Azji. Przełamywała izolację międzynarodową Niemiec Wschodnich, ponieważ na bazie jej oddziałów były tworzone placówki dyplomatyczne. Jednocześnie jej personel wykonywał zadania na rzecz wschodnio-niemieckiego wywiadu³¹. NRD nie było wyjątkiem w państwach bloku wschodniego. W Polsce, w 1949 r. została utworzona Polska Izba Handlu Zagranicznego, która miała podobne kompetencje³².

Lata 1950–1953 były naznaczone prymatem ideologii stalinowskiej. W enuncjacjach izbowych krytykowano więc politykę USA i Niemiec Zachodnich. Plan Marshalla ukazywano jako narzędzie uzależnienia RFN od „amerykańskiego dolarowego imperializmu”. Podkreślano zarazem wysiłek „demokratycznych” Niemiec w odbudowę po 1945 r. oraz podniesienie standardu życia³³.

31 marca 1953 r. okręgowe i lokalne izby przemysłowo-handlowe zostały zlikwidowane. Jednak już po powstaniu czerwcowym, które miało miejsce 16/17 czerwca 1953 r., Socjalistyczna Partia Jedności Niemiec ogłosiła „Nowy Kurs” (*Neuer Kurs*). Jednym z elementów „nowej” polityki gospodarczej stało się przywrócenie instytucji otoczenia biznesu w ustroju socjalistycznym NRD.

²⁹ **M. Fechner**, *20242 Industrie- und Handelskammern Nordwestsachsens...*; L. Sartor, *Zur Geschichte der Industrie- und Handelskammer Sachsen...*

³⁰ Staatsarchiv Leipzig, zespół nr 20242, Kreis-Industrie- und Handelskammern Nordwestsachsens, sygnatura 2849; 2850.

³¹ **R. Seela**, *Industriekammer und Handelskammer Ostthüringen zu Gera*, Druckhaus Gera GmbH, Gera 1999.

³² *Dekret z dnia 28 września 1949 r. o utworzeniu Polskiej Izby Handlu Zagranicznego*, „Dziennik Ustaw” 1949, Nr 53, poz. 403.

³³ Staatsarchiv Leipzig, zespół nr 20242, Kreis-Industrie- und Handelskammern Nordwestsachsens, sygnatura 4324.

W Berlinie utworzono centralną, jedną dla całego państwa Izbę Przemysłowo-Handlową Niemieckiej Republiki Demokratycznej (*Industrie- und Handelskammer der DDR*) oraz 14 dyrekcji okręgowych – *Bezirksdirektionen*, które były zależne od okręgowych struktur państwowej administracji gospodarczej i partii komunistycznej. Dla Berlina Wschodniego powołano 1 stycznia 1954 r. Izbę Przemysłowo-Handlową Berlina Wschodniego. Instytucje otoczenia biznesu w NRD w kolejnych latach, aż do roku 1990, ulegały zresztą kolejnym przekształceniom³⁴. Z czasem na jaw zaczęła wychodzić współpraca między izbami przemysłowo-handlowymi a Stasi³⁵.

4. Zadania izb handlowych w Niemczech Wschodnich

W przypadku izb przemysłowo-handlowych wschodnioniemieckich należy odróżnić zadania wykonywane w pierwszych latach po wojnie, tzn. do roku 1953, oraz w latach 1953–1990. Szersza była działalność izb bezpośrednio po II wojnie światowej. Miało to również związek z większą bazą członkowską, ponieważ w NRD relatywnie szybko spadała liczba prywatnych przedsiębiorstw („prywaciarzy”)³⁶.

Po wojnie izby pomagały w uruchomieniu zniszczonych zakładów przemysłowych, załatwiały przydziały środków produkcji, szczególnie węgla. Pomagały w koordynowaniu aprowizacji ludności. Uzgadniały, który zakład zostanie w pierwszej kolejności odbudowany, wyposażony i rozpocznie produkcję towarów określonego asortymentu. Pośredniczyły nie tylko w rozdziale przydziałów surowców, ale i kredytów. Na przykład w sierpniu 1946 r. Izba Przemysłowo-Handlowa z Borny prosiła inne izby o pomoc w znalezieniu maszyn dla Gräßler

³⁴ T. Hertz, *Die Industrie- und Handelskammer zu Berlin. Ein Beitrag zur Wirtschaftsgeschichte Berlins*, De Gruyter, Berlin 2008, s. 131; K.-M. Rothe, *Die IHK zu Schwerin nach der Wende in der DDR: Ein Überblick über die Entwicklung der IHK von 1990 bis 2002*, w: *Zum merklichen Vorteil des Publici... Aus der Geschichte der Industrie- und Handelskammern Neubrandenburg, Rostock und Schwerin. Chronik zur Geschichte der Industrie- und Handelskammern in Mecklenburg-Vorpommern aus Anlass des 100 jährigen Gründungsjubiläums 1903–2003*, Redieck und Schade, Rostock 2003, s. 289–312; M. Will, *Selbstverwaltung der Wirtschaft. Recht und Geschichte der Selbstverwaltung in den Industrie- und Handelskammern, Handwerksinnungen, Kreishandwerkerschaften, Handwerkskammern und Landwirtschaftskammern*, Mohr Siebeck, Tübingen 2010, s. 364.

³⁵ *Stasi-Skandal erschüttert Magdeburger IHK*, <https://www.welt.de/wirtschaft/article927335/Stasi-Skandal-erschuettert-Magdeburger-IHK.html>; stan na 22.12.2023 r.

³⁶ F. Flade, S. Kamosiński, *‘Kapitalisten’ and ‘Prywaciarze’*. *A Comparison of Nationalisation Campaigns in the GDR and Poland*, *Studia Historiae Oeconomicae* 2021/1, s. 163–188.

& Schmidt Geithainer Emaillierwerk. Emaliernia została bowiem w 100% zdemontowana przez Rosjan. Otrzymała owszem pozwolenie od administracji sowieckiej na odbudowę, ale za to miejscowe władze nakazały rozpoczęcie produkcji już od 1 września 1946 r.³⁷

Izby informowały o reparacjach ściąganych na rzecz ZSRR, np. butów. Zakłady wschodnio-niemieckie musiały bowiem wyprodukować określoną liczbę butów na rzecz administracji sowieckiej. To samo dotyczyło innych towarów. Stopniowo kontyngenty były zmniejszane i w styczniu 1947 r. prezes zarządu Izby w Bornie stwierdził: „Dzięki Bogu mamy mniej zleceń reparacyjnych do realizacji na ten rok niż w roku poprzednim”³⁸.

Oprócz tego izby rejestrowały przedsiębiorstwa i prowadziły kontrole zakładów przemysłowych na polecenie partii komunistycznej. Wydawały także wytyczne dotyczące ilości i rodzaju produkcji³⁹. Wspierały przemysł lokalny (*örtliche Wirtschaft*) w kontaktach z władzą publiczną i państwowymi koncernami, gdyż w europejskich państwach socjalistycznych, na wzór sowiecki, małe, lokalne, upaństwowione zakłady przemysłowe były łączone w dyrekcje przemysłu miejscowego. Ułatwiały urzędowi administracji państwowej realizowanie zamówień publicznych i ustalanie cen urzędowych, opiniując taryfy cenowe⁴⁰. Wyznaczały rzeczoznawców i biegłych dla sądów i urzędów podatkowych. Tworzyły komisje techniczne, na przykład dla pośredników nieruchomości⁴¹. Było to o tyle ciekawe, że w Polsce Ludowej rynek pośrednictwa nieruchomości po II wojnie światowej nie odbudował się. Analizowały ponadto warunki pracy i płacy kobiet i osób młodocianych⁴². Współpracowały z rolniczymi spółdzielniami produkcyjnymi⁴³. Organizowały praktyki dla uczniów szkół zawodowych, technicznych i handlowych. Realizowały kursy specjalistyczne i szkolenia. Wspierały szkoły zawodowe i Targi w Lipsku. Od marca 1947 r., na podstawie dekretu SMAD, reprezentowały pracodawców w zawieraniu układów zbiorowych pracy⁴⁴.

³⁷ Staatsarchiv Leipzig, zespół nr 20242: Kreis-Industrie- und Handelskammern Nordwestsachsens, sygnatura 2750.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ *Ibidem*, sygnatury 2750, 2751, 2817, 2838, 2839 i 4222.

⁴⁰ *Ibidem*, sygnatury 2847 i 2848.

⁴¹ *Ibidem*, sygnatury 2816 i 4322.

⁴² *Ibidem*, sygnatura 2840.

⁴³ *Ibidem*, sygnatura 2833.

⁴⁴ *Ibidem*, sygnatury 2859 i 4324.

Po roku 1953 znacznie spadła liczba prywatnych przedsiębiorstw. Zadania izb były więc mniejsze i bardzo schematyczne. Zajmowały się przede wszystkim planowaniem gospodarczym i rozdziałem środków produkcji. Były wykorzystywane do celów propagandowych, organizowania imprez partyjnych, obchodów. Komunistom zależało na tym, żeby pokazać poparcie dla socjalizmu ze strony czynnika gospodarczego. Przyznawały na przykład medale „Za Wierną Służbę”⁴⁵.

5. Zakończenie

Hannah Arendt, pisząc o genezie totalitaryzmu, zwróciła uwagę na imperializm⁴⁶. Tendencje imperialistyczne prowadzą do ekspansji terytorialnej, a Związek Sowiecki przekroczył po 1945 r. granice carskiej Rosji. Państwa Europy Środkowo-Wschodniej po II wojnie światowej znalazły się pod kontrolą Związku Sowieckiego. Komuniści wprowadzali w nich model gospodarki sowieckiej, w tym kolektywizacji rolnictwa i nacjonalizacji przemysłu. Nie dopuścili do istnienia prywatnych instytucji otoczenia biznesu, a izby handlowe były publiczne i przypominały państwowe urzędy do spraw gospodarczych. W Związku Sowieckim istniała Izba Przemysłowo-Handlowa ZSRR i analogicznie – izby handlowe działały w państwach socjalistycznych Europy Środkowej i Wschodniej („demoludach”), w tym również w NRD.

W Niemczech Wschodnich były to izby przemysłowo-handlowe (*Industrie- und Handelskammern*). Powstały w 1945 r. i dotrwały do zjednoczenia Niemiec w 1990 r., ulegając wielu przekształceniom. Były zależne od sowieckiej administracji wojskowej, a potem Socjalistycznej Partii Jedności Niemiec. Miały lokalny charakter i były niewielkie terytorialnie – co wyróżniało je spośród izb handlowych innych państw socjalistycznych, na przykład Polski. Personel kierowniczy zaliczał się do partyjnej nomenklatury.

Niemcy Wschodnie różniły się od innych państw bloku wschodniego tym, że powojenne izby przemysłowo-handlowe komuniści zbudowali na podstawie nazistowskich izb gospodarczych. Przejęli budynki, sprzęt, inwentarz, akta i personel. Komuniści wschodnioniemieccy reaktywowali izby przemysłowo-handlowe, ponieważ były im potrzebne do zarządzania gospodarką, regulacji i reglamentacji rynku.

⁴⁵ MA SHOPS, <https://www.ma-shops.fr/>; stan na 22.12.2023 r.

⁴⁶ H. Arendt, *The origins of totalitarianism*, Part 2: *Imperialism*, Houghton Mifflin Harcourt, New York 1968.

Komuniści za ich pomocą kontrolowali prywatne przedsiębiorstwa, rozdzielali zarówno środki produkcji, w tym surowce, jak i kredyty. Izby doradzały nowym komunistycznym władzom, które przedsiębiorstwa należało odbudować po wojnie, w jakim zakresie i jaka produkcja – przy ograniczonych surowcach, braku parku maszynowego i ograniczonej sile roboczej – była możliwa. Wielu niemieckich mężczyzn zginęło przecież na froncie, a społeczeństwo powojennych Niemiec składało się w dużej mierze z osób wysiedlonych z innych państw, w tym Czechosłowacji, Polski, Rumunii i Związku Sowieckiego. Izby prowadziły też wykazy statystyczne, wyznaczały biegłych i rzeczoznawców. Koordynowały sprawy związane z dostarczaniem towarów objętych reparacjami na rzecz ZSRR, np. butów.

Zadania izb w pierwszej kolejności dotyczyły realizacji polityki władz publicznych w sferze gospodarki, a reprezentacja interesów podmiotów gospodarczych schodziła na plan dalszy. W realiach ówczesnego systemu gospodarczego adekwatniej jest mówić o podmiotach gospodarczych, a nie o przedsiębiorcach, ponieważ w pierwszych latach po II wojnie światowej izby przemysłowo-handlowe zrzeszały również przedsiębiorstwa państwowe. Izby wykonywały polecenia administracji państwowej w sferze gospodarki i podlegały kontroli ze strony partii komunistycznej. Stały się „pasmem transmisyjnym” partii do inicjatywy prywatnej⁴⁷. Wschodnio-niemieckie izby przemysłowo-handlowe nie były więc typową instytucją otoczenia biznesu, ale przypominały państwowy urząd niezespolonej administracji gospodarczej. Zostały zlikwidowane 31 marca 1953 r., ale szybko po powstaniu czerwcowym w NRD (16/17 czerwca 1953 r.) i ogłoszeniu „Nowego Kursu” zostały reaktywowane, ale już jako Izba Przemysłowo-Handlowa Niemieckiej Republiki Demokratycznej (*Industrie- und Handelskammer der DDR*) i jej 14 dyrekcji okręgowych – *Bezirksdirektionen*. Kształt organizacyjny takiego samorządu gospodarczego ulegał zresztą w kolejnych latach różnym zmianom.

W literaturze z zakresu samorządu gospodarczego mówi się o modelach izb handlowych. Izby przemysłowo-handlowe NRD potwierdzałyby ich usytuowanie w modelu administracyjnym, ale z wyszczególnieniem specyfiki socjalistycznych izb handlowych⁴⁸. Tworzone były na podstawie aktów normatywnych pochodzących od organów władzy ustawodawczej. Miały publiczny charakter, a członkostwo w nich było obowiązkowe. Stanowiły one bowiem część

⁴⁷ SBZ von A–Z, *Ein Taschen- und Nachschlagebuch über die Sowjetische Besatzungszone Deutschlands*, Deutscher Bundes-Verlag, Bonn 1953, s. 62.

⁴⁸ Por. **K. Bandarzewski**, *Samorząd gospodarczy w prawie polskim...*, s. 289; **P. Marciniak**, *Sektorowy model samorządu gospodarczego...*, s. 213.

administracji państwowej, a ich zadania wiązały się z realizacją centralnych planów gospodarczych. Nie miały swobody w zakresie kształtowania katalogu swoich usług, ponieważ były służebne wobec partii komunistycznej, będąc jej „pasem transmisyjnym” do sektora prywatnego. Były całkowicie zależne finansowo od rządu, który decydował zarówno o ich wewnętrznej strukturze organizacyjnej, jak i polityce personalnej, np. liczbie zatrudnionego personelu, nakazując redukcję kadr i zmiany organizacji biur.

Stanowiska kierownicze w izbach były objęte systemem nomenklatury i partia bezpośrednio decydowała o składzie osobowym ich organów. Przedsiębiorcy zasiadali jedynie w organach doradczych dla zarządów izb – radach przybocznych (*Beiräte*). Izby – mimo skupienia się na wykonywaniu gospodarczych zadań państwa socjalistycznego, w pewnej mierze reprezentowały interesy przedsiębiorców, np. przedkładając elaboraty o sytuacji danej branży lub poszczególnych zakładów do władz publicznych albo służąc fachowym wsparciem dla władz regionalnych i lokalnych, które na bazie „twardych” danych otrzymanych od izb mogły lobbować w swoich sprawach w partyjnej centrali. Dotyczyło to na przykład nierównego traktowania gmin i powiatów w zakresie przydziałów.

Bibliografia

Opracowania

- Arendt H.**, *The origins of totalitarianism*, Part 2: *Imperialism*, Houghton Mifflin Harcourt, New York 1968.
- Bandarzewski A.**, *Samorząd gospodarczy w prawie polskim. Studium prawne*, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 2014.
- Flade F., Kamosiński S.**, *‘Kapitalisten’ and ‘Prywaciarze’. A Comparison of Nationalisation Campaigns in the GDR and Poland*, *Studia Historiae Oeconomicae* 2021/1, s. 163–188.
- Foitzik J.**, *Die Sowjetische Militäradministration in Deutschland*, w: W. Röder (red.), *Inventar der Befehle des Obersten Chefs der Sowjetischen Militäradministration in Deutschland (SMAD) 1945–1949*, De Gruyter, München 1995, s. 7–57.
- Grunwald A.**, *IG Örtliche Wirtschaft DY 47 1954–1958*, Bundesarchiv, Berlin 2001.
- Hahn P.-M., Geiseler U.**, *Einhundert Jahre im Dienst der Wirtschaft: die Industrie- und Handelskammer Potsdam von 1898 bis 1998*, Industrie- und Handelskammer Potsdam, Potsdam 1998.
- Hertz T.**, *Die Industrie- und Handelskammer zu Berlin. Ein Beitrag zur Wirtschaftsgeschichte Berlins*, De Gruyter, Berlin 2008.
- Kahn D.**, *Die Steuerung der Wirtschaft durch Recht im nationalsozialistischen Deutschland. Das Beispiel der Reichsgruppe Industrie*, Klostermann, Frankfurt am Main 2006.
- Klafkowski A.**, *Zagadnienie tzw. końca wojny z Niemcami (Przyczynek do studiów nad łamaniem umowy poczdamskiej przez państwa zachodnie)*, *Przegląd Zachodni* 1950/9–10, s. 308–336.

- Kmieciak R., Antkowiak P., Walkowiak K.**, *Samorząd gospodarczy i zawodowy w systemie politycznym Polski*, Elipsa, Warszawa 2012.
- Marciniak P.**, *Sektorowy model samorządu gospodarczego. Założenia i perspektywa wprowadzenia w Polsce*, C.H. Beck, Warszawa 2023.
- Matheis F.**, *Hanseaten im «Osteinsatz». Hamburger und Bremer Handelsfirmen im Generalgouvernement 1939–1945*, Wallstein Verlag, Göttingen 2024.
- Müller J.**, *Die Wiederbegründung der Industrie- und Handelskammern in Ostdeutschland im Prozess der Wiedervereinigung*, Franz Steiner Verlag, Stuttgart 2017.
- Rothe K.-M.**, *Die IHK zu Schwerin nach der Wende in der DDR: Ein Überblick über die Entwicklung der IHK von 1990 bis 2002*, w: *Zum merklichen Vorteil des Publici... Aus der Geschichte der Industrie- und Handelskammern Neubrandenburg, Rostock und Schwerin. Chronik zur Geschichte der Industrie- und Handelskammern in Mecklenburg-Vorpommern aus Anlass des 100 jährigen Gründungsjubiläums 1903–2003*, Redieck und Schade, Rostock 2003, s. 289–312.
- Sartor L.**, *Zur Geschichte der Industrie- und Handelskammer Sachsen 1946–1953*, Sächsisches Archivblatt 2013/2, s. 9–10.
- Sattler F.**, *Die Industrie- und Handelskammer Brandenburg 1945–1953. Systemkonkurrenz als raison d'être*, w: M. Lemke (red.), *Schaufenster der Systemkonkurrenz. Die Region Berlin-Brandenburg im Kalten Krieg*, Böhlau Verlag, Köln 2006, s. 185–206.
- SBZ von A–Z, *Ein Taschen- und Nachschlagebuch über die Sowjetische Besatzungszone Deutschlands*, Deutscher Bundes-Verlag, Bonn 1953.
- Seela R.**, *Industriekammer und Handelskammer Ostthüringen zu Gera*, Druckhaus Gera GmbH, Gera 1999.
- Walicki A.**, *Marksizm i „skok do królestwa wolności”*, Przegląd Filozoficzny – Nowa Seria 1993/2, s. 5–24.
- Will M.**, *Selbstverwaltung der Wirtschaft. Recht und Geschichte der Selbstverwaltung in den Industrie- und Handelskammern, Handwerksinnungen, Kreishandwerkerschaften, Handwerkskammern und Landwirtschaftskammern*, Mohr Siebeck, Tübingen 2010.
- Wykrętowicz S.**, *Samorząd jako wyraz demokracji obywatelskiej*, w: S. Wykrętowicz (red.), *Samorząd w Polsce. Istota, formy, zadania*, Wyższa Szkoła Bankowa, Poznań 2012, s. 13–92.

Strony internetowe

- Befehl Nr. 1. Über die Organisation der militärischen Administration zur Verwaltung der sowjetischen Okkupationszone in Deutschland, [Vom 9. Juni 1945]*, http://www.documentarchiv.de/ddr/1945/smad-befehl_nr01.html; stan na 22.12.2023 r.
- Befehl Nr. 2 des Obersten Chefs der Sowjetischen Militärischen Administration*, http://www.documentarchiv.de/ddr/smad_bef02.html; stan na 22.12.2023 r.
- Fechner M.**, *20242 Industrie- und Handelskammern Nordwestsachsens*, https://archiv.sachsen.de/archiv/bestand.jsp?oid=03.03.05&bestandid=20242&syg_id=252167&_ptabs=%7B%22%23tab-einleitung%22%3A1%7D#einleitung; stan na 22.12.2023 r.
- Historical Documents, Office of the Historian Historical Documents, Office of the Historian <https://history.state.gov/about>; stan na 09.10.2024 r.
- MA SHOPS, <https://www.ma-shops.fr/>; stan na 22.12.2023 r.
- Mulke W.**, *Granica wewnątrzniemiecka: „Miejsce pamięci nadziei”*, <https://www.goethe.de/ins/pl/pl/kul/ges/mau/21660836.html>; stan na 22.12.2023 r.

Stasi-Skandal erschüttert Magdeburger IHK, <https://www.welt.de/wirtschaft/article927335/Stasi-Skandal-erschuettert-Magdeburger-IHK.html>; stan na 22.12.2023 r.

ТОРГОВО-ПРОМЫШЛЕННОЙ ПАЛАТЕ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ 75 ЛЕТ (историческая справка), <https://oldsite.tpprf.ru/about/history/tpp75/history>; stan na 24.11.2024 r.

Karol DĄBROWSKI

CHAMBERS OF COMMERCE AND INDUSTRY IN THE EAST GERMANY 1945–1953

Abstract

Background: The subject of the research is the situation and activities of chambers of commerce and industry in the Soviet occupation zone in Germany and the German Democratic Republic during the Stalinist period.

Research purpose: The research objective is to acquire a new knowledge on the situation and scope of activities of business environment institutions in the socialist states of Central and Eastern Europe in the period after the Second World War. The results of the analysis will facilitate comparative and synthetic research in the future.

Methods: In the article was used the analysis of primary and secondary sources. The primary sources are normative and archival sources, collected, in particular, in the Leipzig State Archive, which have not been used in the scientific circulation so far, and have been preserved in a high degree of completeness and good physical condition. The secondary sources are scientific and popular science publications. Thus, an exemplification of the research was made by analyzing the situation and activities of the chambers of commerce and industry of the state of Saxony and later of the three districts of the German Democratic Republic: Chemnitz (Karl-Marx-Stadt), Dresden and Leipzig. The years 1945–1953, the time of Stalinism, were chosen as relevant for the adaptation of the Soviet pattern of business environment institutions in Central and Eastern European states, politically dependent on the Soviet Union. All the more so, the political transformation of East Germany after the fall of the Third Reich was discussed, to introduce the readers to the topic of the article.

Conclusions: The materials of the chambers of commerce and industry from Saxony areas illustrate the functioning, after World War II in East Germany, of the Soviet pattern of business environment institutions (*Торгово-промышленная палата СССР*). The East German chambers of commerce and industry showed similarities to the business environment institutions that the communists maintained in Czechoslovakia and People's Poland.

Keywords: business environment institutions, communism, Kammer für Außenhandel, Soviet Military Administration in Germany, Stalinism.